

Skłirowany Kraków. Na marginesie refleksji o mapowaniu kłirowych przestrzeni

Inga Hajdarowicz
Uniwersytet Jagielloński

Radosław Nawojski
Uniwersytet Jagielloński

<https://doi.org/10.18778/1733-8069.19.2.02>

Słowa kluczowe: przestrzeń miejska, badania archiwalne, LGBTQIA+, arcGIS

Abstrakt: Artykuł odnosi się do koncepcji kłirowej przestrzeni (ang. *queer space*) i jej zastosowania w badaniach. Omówiono w nim teoretyczne i empiryczne zmagania zaobserwowane w trakcie realizacji projektu badawczego, którego celem było zmapowanie przestrzeni kłirowych w Krakowie. W pierwszej części przedstawiono szerszy kontekst i etapy badań: archiwalnych, wywiadów opartych na mapach szkicowych oraz wykorzystania narzędzi arcGIS. Następnie skupiono się na rozważaniach wokół mapowania kłirowych przestrzeni, zwracając uwagę na problemy definicyjne, kontekstualność tego zagadnienia oraz częstą nieprzystawalność problemów poruszanych w literaturze przedmiotu do lokalnych warunków. Dyskusja ta stała się dla autorów okazją do omówienia prób lokalnych reinterpretacji kłirowych przestrzeni, wychodzących z przeprowadzonych przez nich badań i narracji rozmówców/rozmówczyń.

Inga Hajdarowicz

Mgr, socjolożka, doktorantka w Instytucie Socjologii na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Jagiellońskiego. Jej zainteresowania naukowe koncentrują się wokół zagadnień demokracji uczestniczącej, inicjatyw oddolnych, ruchów feministycznych i migracji. W ostatnich latach zajmuje się oddolnymi strategiami wspierania uchodźczyń na podstawie działań wybranych inicjatyw syryjskich w Libanie.

e-mail: inga.hajdarowicz@gmail.com

Radosław Nawojski

Mgr, socjolog, doktorant w Instytucie Socjologii (Zakład Interseksjonalnych Badań Społecznych) na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Jagiellońskiego. Jego zainteresowania naukowe koncentrują się wokół studiów obywatelskich i studiów feministycznych. Obecnie przygotowuje pracę doktorską na temat konstruowania obywatelstwa w ramach walki o prawa reprodukcyjne w Polsce. Publikował m.in. w „Studiach Socjologicznych” i „Praktyce Teoretycznej”.

e-mail: radek.nawojski@uj.edu.pl

© by the author, licensee University of Lodz, Poland
This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution license
CC-BY-NC-ND 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

Wprowadzenie

W centrum tej mapy są marsze równości, bo to jest pierwsze miejsce, choć niekonkretne, które zawsze mi przychodzi do głowy, jak myślę o tęczowym Krakowie w takim znaczeniu bardzo szerokim. Dla mnie osobiście to jest miejsce, w którym **czuję klimat miasta taki, jaki dla mnie byłby godny do osiągnięcia**, w sensie przyjazny, otwarty, różnorodny, nieskrępowany, bezpieczny (OR_2021).

Na początku zaznaczyłam różne miejsca, ale potem obwiodłam to wszystko takim kołem i napisałam sobie „**Cały Kraków jest nasz**”, ponieważ uważam, że po prostu **wszędzie jesteśmy** i że te miejsca jakby nie muszą być widzialne dla wszystkich, ale każdy jakies takie miejsce swoje ma (ŻK_2021).

Choć powyższe fragmenty pochodzą z dwóch wywiadów indywidualnych, to wypowiedzi te, będące komentarzem do przygotowanych map szkicowych, zestawione razem odpowiednio ilustrują kluczowe aspekty, które chcemy poddać refleksji w niniejszym artykule. Nasz rozmówca i nasza rozmówczyni, myśląc o „tęczowym Krakowie”, nie rozpoczynają narracji od wymienienia konkretnych barów, dyskotek czy kawiarni, zamiast tego zwracają uwagę na ogólne kwestie związane z przestrzeniami osób LGBTQIA+ oraz ich powiązaniem z miastem. W wypowiedzi OR jest to przede wszystkim przestrzeń publiczna, w której odbywają się efemeryczne wydarzenia w ramach organizowanych od 2004 roku w Krakowie marszy równości. Jak zwraca na to uwagę nasz narrator, pozwalają one doświadczyć miasta w zupełnie inny niż codzienny sposób. Te zbiorowe akty wytwarzają nowe widzenie miasta, stając się jednocześnie celem do urzeczywistnienia. Z kolei wypowiedź ŻK podkreśla inny aspekt tej problematyki – obecność i (nie)widzialność osób LGBTQIA+ w mieście. Przestrzeń nie musi być w sposób bezpośredni oznaczona – na przykład odpowiednią naklejką na drzwiach czy informacją w Google Maps – jest ona bowiem (współ)tworzona przez aktywność, obecność czy budowane relacje. Z wypowiedzi naszych rozmówców i rozmówczyń wyłania się obraz miasta, który nie jest czymś stałym, neutralnym czy jednakowo doświadczanym przez wszystkich jego mieszkańców i mieszkanki. Miasto jest wytworem społecznym.

Zwrot przestrzenny (ang. *spatial turn*), widoczny szczególnie w naukach społecznych i humanistycznych, wpłynął na debaty i badania prowadzone na temat społeczeństwa i historii, umieszczając w ich centrum zainteresowanie przestrzenią, widzianą jako konstrukt społeczny i kulturowy. Spojrzenie w ten sposób na miasto, jako wytwarzane w procesach społecznych, pozwala dostrzec, że przestrzeń staje się polem negocjacji i walki o uznanie prawa do obecności i udziału we współtworzeniu miasta (Purcell, 2014). W ich ramach wyłaniają się nowe znaczenia przestrzeni, bycia w niej i jej odczuwania. W zinterpretowaniu badanego przez nas fenomenu inspirujące jest zwrócenie się w kierunku konceptualizacji *queer spaces*, powstających przede wszystkim na przecięciu studiów queerowych i krytycznej geografii. Jon Binnie (1997: 223) podsumowuje ten nurt rozważań jako wypływający z refleksji, że „przestrzeń nie jest z natury ‘hetero’, ale raczej aktywnie wytwarzana i (hetero)seksualizowana”. W ten sposób przestrzeń klirowa odczytywana jest jako rezultat przewyciężenia napięcia pomiędzy

heteroseksualną dominacją a nieheteroseksualnym oporem prowadzącym do zawłaszczenia przestrzeni. Jak dobrze podsumowują to David Bell i Gill Valentine:

W tym procesie ważne jest to, że obecność kłirowych ciał w konkretnych miejscach wymusza na ludziach uświadomienie sobie (poprzez przeciwstawne zestawienie „*queer*” i „ulica” oraz „*queer*” i „miasto”), że przestrzeń wokół nich, [...] ulice, miasta, centra handlowe i motele zostały wyprodukowane jako (z założenia) heteroseksualne, heteroseksistowskie i heteronormatywne (Bell, Valentine, 1995: 16).

Taka optyka zachęca do refleksji nad procesami społecznego wytwarzania przestrzeni; procesami, które – rzucając wyzwanie heteronormatywności – kłirują przestrzeń (ang. *to queer space, queering space*). Analizy na ten temat są ważne szczególnie współcześnie, w kontekście rosnącego prawicowego populizmu i trwających kampanii antygenderowych (Graff, Korolczuk, 2022) oraz w państwie zajmującym jedno z ostatnich miejsc w rankingu ILGA w Europie¹. Problemy te stały się zarzewiem projektu badawczego skupionego wokół przestrzeni osób LGBTQIA+ w Krakowie. Korzystając z różnych sposobów gromadzenia materiałów empirycznych oraz narzędzi do opracowywania i wizualizacji danych przestrzennych, zmapowałyśmy² ponad sto kłirowych przestrzeni (współ)tworzonych w Krakowie od 1990 do 2022 roku.

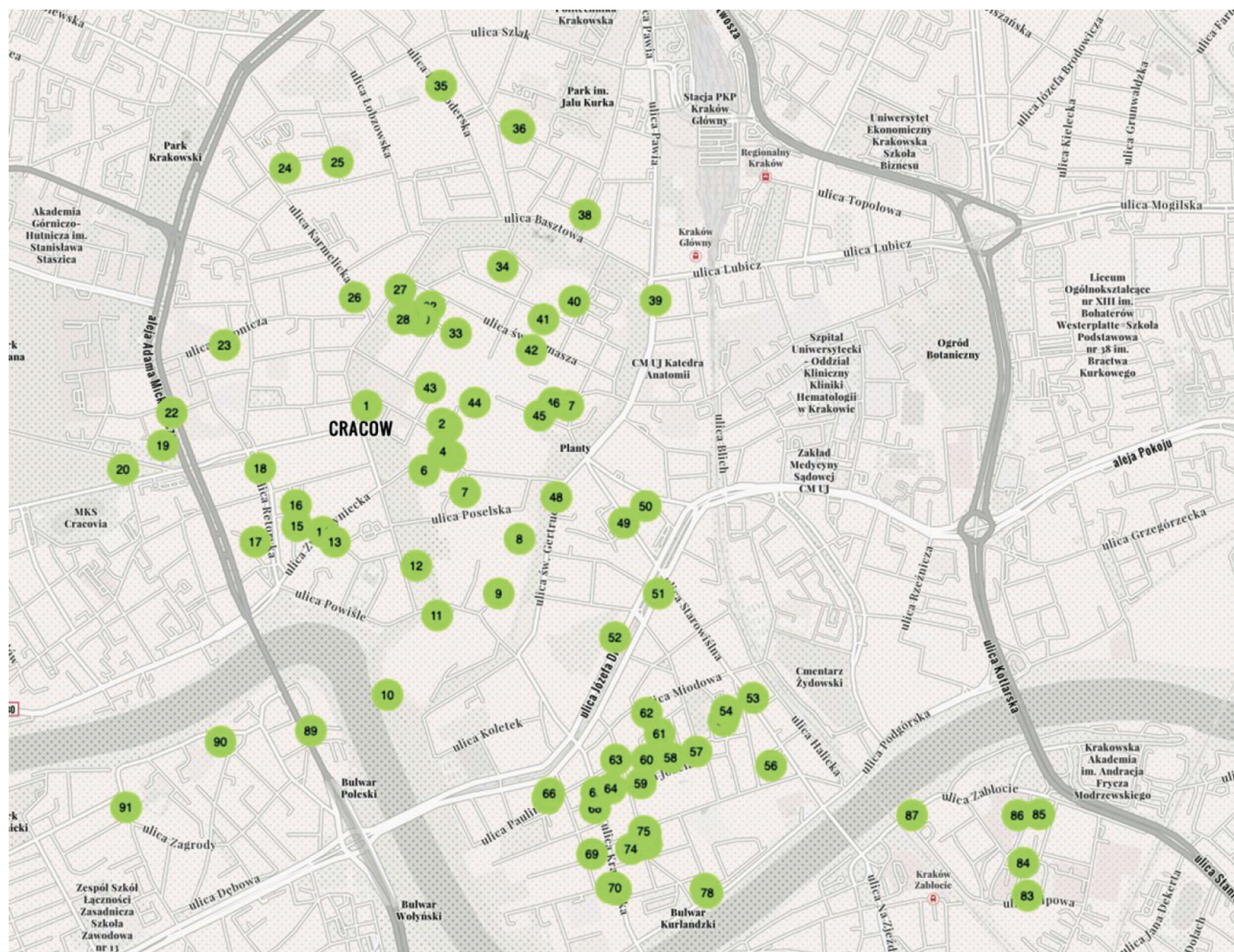
Czerpiąc z tego doświadczenia, w niniejszym artykule skupiamy się na dwóch podstawowych celach. Pierwszym z nich jest refleksja dotycząca mapowania w kontekście badania grup czy procesów pozornie niewidocznych w przeszłości oraz politykach miasta, na przykładzie wykorzystania oprogramowania arcGIS, służącego do analizy danych przestrzennych. Do skoncentrowania się na tym zagadnieniu zachęcił nas jeden z komentarzy zamieszczonych w ankiecie zbierającej opinie na temat przygotowanych przez nas map: „Jako GISowiec mógłbym te mapy prezentować jako przykład GISu w naukach społecznych. Widać ogrom pracy i kreatywność w poznawaniu i wykorzystaniu funkcjonalności storymaps”. Drugi z celów wynika z potrzeby zmierzenia się i opisanie towarzyszących nam w toku realizacji projektu dylematów związanych z rozumieniem kłirowych przestrzeni. Konceptualizacje *queer spaces* formułowane były przede wszystkim w odniesieniu do doświadczeń gejów i lesbijek w Stanach Zjednoczonych lat osiemdziesiątych (Bell, Valentine, 1995). Poszukując inspiracji w projektach o podobnej tematyce, wielokrotnie odczuwałyśmy dysonans, gdy studiowana literatura anglojęzyczna, zamiast ułatwiać zadanie, często jeszcze bardziej je komplikowała. Wiele z sygnalizowanych problemów nie miało odbicia w gromadzonych przez nas materiałach empirycznych.

---

1 ILGA-Europe to międzynarodowa parasolowa organizacja pozarządowa, która zrzesza ponad 700 organizacji i inicjatyw z 54 krajów Europy i Azji Środkowej. Jednym z działań organizacji jest opracowywanie corocznych rankingów oceniających prawodawstwo i stosowanie prawa wobec osób LGBTQIA+. W ostatnich trzech latach Polska zajmowała w rankingu ostatnie miejsce wśród krajów UE oraz była w ostatniej dziesiątce państw europejskich (zob. ILGA-Europe, 2022).

2 W tekście głównym, gdy piszemy z perspektywy autora i autorki artykułu, posługujemy się rodzajem żeńskim liczby mnogiej, natomiast gdy piszemy o zespole badawczym, używamy zarówno żeńskiego, jak i męskiego rodzaju.

Ilustracja 1. Skirowany Kraków – fragment mapy Krakowa z oznaczonymi zebranymi w toku badań przestrzeniami

Źródło: opracowanie własne.

Na jednym z ostatnich etapów badań, ze względu na poruszane powyżej kwestie, zdecydowaliśmy o stosowaniu do opisywania efektów projektu spolszczonego wyrażenia do określenia *queer spaces* – kłirowe przestrzenie. Konsekwentnie staramy się posługiwać tym zapisem w innych wykorzystywanych w projekcie odmianach tego pojęcia, o ile nie przytaczamy cytatu polskojęzycznego. W ten sposób pragniemy mocniej osadzić badania w lokalnym, specyficznym dla Polski kontekście społeczno-politycznym³. Wyszliśmy również z założenia, że w okolicznościach, w których w debacie publicznej mówienie o istnieniu i życiu osób LGBTQIA+ bywa sprowadzane do ram ideologii lub

3 Podobnie fonetyczny zapis słowa *queer* tłumaczy Justyna Struzik (2019: 95), zwracając uwagę, że: „[t]ermin »kłirowy« dobrze oddaje w moim przekonaniu specyfikę polityk seksualnych realizowanych w Europie Środkowo-Wschodniej. Z jednej strony ukazuje ich zachodni rodowód, przywodzi na myśl historię pojęcia *queer* i ruchów z nim związanych, do której odwołują się sami działacze i działaczki, z drugiej – zawiera element lokalny, kojarzy się z możliwością twórczego, innego odczytania przez ruchy rodzime idei i pojęć dotyczących seksu i seksualności, życia intymnego oraz praw”.

produktu zachodniej kultury, taki zabieg staje się aktem oporu. Proces mapowania, opracowanie wyników projektu w dostępnej przede wszystkim dla świata pozaakademickiego formie jest strategią ukazania obecności klirowych osób w mieście oraz ich lokalnych strategii przetrwania i życia.

Sklirowany Kraków – metodologia

Refleksje rozwijane w niniejszym artykule bazują na zrealizowanym między marcem 2021 a wrześniem 2022 roku projekcie badawczym „Odzyskując przestrzeń i niewidoczne dziedzictwo. Mapowanie miejsc współtworzonych przez osoby LGBTQIA+ w Krakowie”⁴. Celem projektu było przeprowadzanie badań pilotażowych na temat przestrzeni (współ)tworzonych przez osoby LGBTQIA+ w Krakowie. To, w jaki sposób próbowałyśmy nakreślić ramy definicyjne klirowej przestrzeni, przybliżamy w kolejnej części artykułu. W trakcie planowania realizacji projektu zdecydowałyśmy o zawężeniu klamry czasowej eksploracji przedmiotowego zjawiska do okresu trzech dekad, od początku lat dziewięćdziesiątych do 2022 roku. Oprócz gromadzenia danych empirycznych projekt zakładał również wypracowanie formy zaprezentowania zebranego i opracowanego materiału badawczego w sposób czytelny i angażujący przede wszystkim odbiorców i odbiorczynię spoza świata akademickiego.

Badania opierały się na metodach jakościowych, z wykorzystaniem analizy danych zastanych z internetowych badań archiwalnych i archiwum Stowarzyszenia Lambda Warszawa oraz techniki wywiadów pogłębionych, opartych na mapach szkicowych (Błahut, 2013; Götz, Holmén, 2018; Gieseking, 2020). Każdy z wywiadów rozpoczynał się od poinformowania o celach projektu, zrealizowanych badaniach archiwalnych i omówieniu formularza świadomej zgody na udział w badaniu. W zasadniczej części osoby wywiadowane były proszone o narysowanie swojego „tęczowego Krakowa”, czyli przestrzeni, w których bywały, które współtworzyły lub w których wydarzyło się coś, co utknęło im w pamięci. Następnie rozmowa przebiegała wokół narysowanych map szkicowych, które często przybierały bardzo różne i twórcze formy (m.in. mapy myśli, diagramy, kreatywne szkice przestrzeni miasta). Mogłyśmy jednocześnie zaobserwować, że sprzyjały one pracy z pamięcią i przeszłością. Korzystając z tej techniki, porozmawiano łącznie z 20 osobami, które w różny sposób uczestniczyły we współtworzeniu zmapowanych przez nas przestrzeni. Były to osoby identyfikujące się jako kobiety, mężczyźni, osoby niebinarne. W grupie tej byli geje, lesbijki, osoby klirowe i biseksualne w różnym wieku, które uczestniczyły w życiu krakowskiej klirowej społeczności w objętym badaniami zakresie czasowym. Ze względu na charakter i tematykę badań skorzystałyśmy z techniki celowego doboru próby. Zależało nam przy tym na uwzględnieniu zarówno doświadczeń związanych z określonymi identyfikacjami, różnymi momentami aktywności w obrębie klamry czasowej, jak i zróżnicowania charakteru przedmiotowych przestrzeni.

---

4 Badanie zostało sfinansowane ze środków Priorytetowego Obszaru Badawczego Heritage w ramach programu „Inicjatywa Doskonałości – Uczelnia Badawcza” w Uniwersytecie Jagiellońskim.

Do udziału w projekcie zrekrutowaliśmy osoby studenckie z Uniwersytetu Jagiellońskiego, z którymi zbudowaliśmy i zbudowaliśmy zespół badawczy. Realizacja projektu rozpoczęła się w marcu 2021 roku od cyklu wirtualnych spotkań i seminariów, których zasadniczym celem było wypracowanie definicji klirowej przestrzeni i uszczegółowienie zakresu tematycznego projektu. Odbywało się to poprzez poszukiwanie inspiracji w projektach zrealizowanych w innych miejscach na świecie i literaturze powiązanej z problematyką naszych badań. Ważnym elementem były przy tym doświadczenia członków i członkiń zespołu dotyczące bycia częścią tego typu przestrzeni lub ich współtworzenia. Następnie w ramach prac zespołu zorganizowaliśmy warsztaty skupione wokół cyfrowych badań archiwalnych oraz prowadzenia indywidualnych wywiadów pogłębionych opartych na mapach szkicowych. W ten sposób rezultatem pierwszej fazy badań stało się wielowątkowe archiwum wydarzeń, inicjatyw oraz przestrzeni z nimi powiązanych. W kolejnym etapie, rozpoczętym w lipcu 2021 roku, część zespołu badawczego przystąpiła do realizacji wywiadów. Ich celem było powiększenie bazy odkrytych w pierwszej fazie przestrzeni, a przede wszystkim uzupełnienie materiałów o warstwę indywidualnych i kolektywnych doświadczeń.

Konceptualizacja założeń projektu przypadła na okres pierwszej fali pandemii COVID-19 i związanych z nią licznych ograniczeń w kontaktach społecznych. Nowy wirus doprowadził do praktycznie całkowitego zamknięcia miast. Funkcjonowanie instytucji publicznych odbywało się w przestrzeni online, do której próbowano przenieść wszelkie relacje społeczne – edukację, pracę, rozrywkę oraz praktyki obywatelskie (Głowacka i in., 2022; Nawojski, Kowalska, 2022). Nawet fragmenty przestrzeni publicznej w postaci parków, lasów czy bulwarów na pewien czas zostały wyłączone z użytkowania pod groźbą kar finansowych. Wiele innych przestrzeni relacji społecznych w mieście (w tym kluby i dyskoteki, kawiarnie, galerie czy kina) przez długi czas pozostawało zamkniętych. W ten sposób próbowano zmniejszyć transmisję wirusa, jednocześnie całkowicie ograniczając większość aktywności społecznych (Serwis Rzeczpospolitej Polskiej, 2020). W podobnym czasie w Polsce zaobserwowano przybierający na sile sprzeciw polityczny wobec praw osób LGBTQIA+. Ważnym tego elementem były toczące się dyskusje wokół znaczenia i charakteru przegłosowywanych w kolejnych jednostkach samorządów terytorialnych deklaracji, uchwał, stanowisk inspirowanych „Samorządową Kartą Praw Rodzin”, opracowaną przez *think-tank* prawny Ordo Iuris (zob. *Atlas nienawiści*, 2022)⁵. Niektóre z nich, jak na przykład ta przygotowana w 2019 roku przez Radę Powiatu w Kielcach, miały charakter stanowisk „w sprawie wyrażania sprzeciwu wobec prób wprowadzenia ideologii LGBT do lokalnej wspólnoty samorządowej”. Obawy związane z narastającym wrogiem klimatem politycznym podtrzymywane były przez dyskurs kampanii prezydenckiej z 2020 roku. Podczas jednego z wieców wyborczych Prezydent RP skomentował, że „[p]róbuje się nam wmówić, że to ludzie, a to jest po prostu ideologia” (Tragarz, 2020). Momentem kulminacyjnym stała się „Tęczowa noc” w sierpniu tego samego roku, gdy w brutalny sposób aresztowano 48 osób uczestniczących w demonstracji przeciw zatrzymaniu aktywistki z kolektywu Stop Bzdurom (Rzecznik Praw Obywatelskich, 2020).

---

5 Fundacja była dotąd zaangażowana między innymi w działania na rzecz wypowiedzenia przez polski rząd Konwencji o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej – „Tak dla rodziny, nie dla *gender*” czy ograniczenia praw reprodukcyjnych i zablokowania możliwości wydawania w Polsce transkrypcji zagranicznego aktu małżeństwa osób tej samej płci.

Wydarzenia te dały nowy impuls aktywnościom podejmowanym na rzecz osób LGBTQIA+ w Polsce oraz działaniom mającym na celu zaznaczenie ich obecności lub widoczności w przestrzeni⁶.

Ten kontekst inspirował do zastanowienia się nad strategiami indywidualnego i zbiorowego bezpieczeństwa, poczucia przynależności i widoczności różnych tożsamości w przestrzeni miejskiej. W sytuacji ogromnej niepewności wywołanej ówczesną sytuacją społeczno-polityczną i wynikającymi z niej konsekwencjami (m.in. osłabieniem relacji społecznych, zamykaniem kolejnych lokali skierowanych do osób LGBTQIA+ w Krakowie) podjęliśmy próbę uchwycenia zmieniającej się przestrzeni miejskiej Krakowa. W centrum poszukiwań umieściliśmy dotychczas istniejące i (współ)tworzone przez osoby LGBTQIA+ przestrzenie.

Zaproponowana strategia badawcza rozpoczynającą się od cyfrowych badań archiwalnych, a dopiero później uzupełniana o wywiady indywidualne była wyborem metodologicznym narzuconym po części przez pandemię COVID-19 i wynikające z niej ograniczenia, troskę o zdrowie zespołu badawczego oraz potencjalnych uczestniczek i uczestników projektu. Zdawałyśmy sobie przy tym sprawę z ograniczonego dostępu do określonych informacji, wynikającego na przykład z dopiero raczkującego w latach dziewięćdziesiątych dostępu do sieci internetowej. Choć wpłynęło to na widoczne braki w dojściu do wiedzy o przestrzeniach z tamtego okresu, to jednak odnalezione informacje, uzupełnione o wiedzę z wywiadów indywidualnych, dały nam pewne poszlaki. Byłyśmy świadome inicjatyw podejmowanych na rzecz bezpieczniejszego seksu i rozpowszechniania informacji o HIV czy lokali rozrywkowych prowadzonych w krakowskich „podziemiach”. Brakowało nam jednak szczegółowych informacji o lokalizacjach, czasie funkcjonowania czy osobach zaangażowanych w ich współtworzenie. Tę lukę starałyśmy się wypełnić dzięki uprzejmości Stowarzyszenia Lambda Warszawa, które umożliwiło nam swobodną eksplorację gromadzonego w siedzibie stowarzyszenia archiwum. W efekcie uzyskałyśmy dostęp do czasopism, plakatów, ulotek, a nawet ręcznych notatek ze spotkań pierwszego formalnie zinstytucjonalizowanego Stowarzyszenia Grup Lambda, którego lokalna komórka działała w Krakowie od 1990 roku.

W procesie analizy korzystałyśmy z oprogramowania MAXQDA 2022 Analytics Pro, udostępnianego w ramach zakupionej licencji przez Uniwersytet Jagielloński. Narzędzie to posłużyło nam nie tylko do samej analizy transkrypcji wywiadów, ale również do porządkowania i agregowania materiałów uzyskanych z poszczególnych faz badań. Pierwszym krokiem analizy było dokładne czytanie transkrypcji i tworzenie kodów zgodnie z pojawiającymi się w nich konkretnymi przestrzeniami. W trakcie prób porządkowania opracowanych kodów-nazw przestrzeni dostrzegałyśmy problematykę krążenia określonych miejsc po fizycznej przestrzeni Krakowa. Nie zawsze doświadczenia opisywane w kontekście konkretnego miejsca odnosiły się do tych samych lokalizacji. Przykładowo: jeden ze wspomnianych przez rozmówców i rozmówczynie barów wędrował w badanym okresie po kilku dzielnicach. Kody dotyczące przestrzeni uzupełniałyśmy informacjami z danych zastanych

---

6 Szerzej na temat kontekstu piszemy na stronie internetowej we wprowadzeniu do Skłirowanego Krakowa: <https://linktr.ee/queerkrakowmap> (dostęp: 1.12.2022).

– najczęściej opisujących charakter wydarzeń, adres, okres funkcjonowania itp. Korzystając z kodowania otwartego, porządkowałyśmy opisy doświadczeń związanych z przestrzeniami tymczasowymi oraz procesami – kodując je nazwami ulic, wydarzeń, opisywaną specyfiką lub cechami charakterystycznymi, a następnie grupując w szersze kategorie: „marsze równości”, „przestrzenie prywatne”, „kłirowanie przestrzeni”.

Na końcowym etapie gromadzenia danych zastanawiałyśmy się, w jaki sposób najlepiej zapisać i przedstawić informacje o przestrzeniach, by następnie udostępnić je publicznie, w możliwie jak najbardziej otwartej i dostępnej dla szerokiego grona odbiorców i odbiorczyń formie. Tytuł projektu badawczego przybrał skróconą nazwę „Skirowany Kraków”. Przymiotnik „skłirowany” najlepiej według nas oddawał procesualny i dynamiczny charakter procesów kłirowania przestrzeni Krakowa, tym samym podkreślając obecność tego rodzaju przestrzeni w perspektywie historycznej. Emblematem wizualnym stał się subwersywnie przedstawiony krakowski symbol lajkonika, zaprojektowany przez Aleksandrę Pajączkowską i Michała Dziadkowca. W tej wersji lajkonik nosi buty na wysokim obcasie, a figura przytwierdzona do pasa postaci z tradycyjnie ukazywanego konia zmieniała się w jednorozca. Kolejnym krokiem było wypracowanie strony internetowej prezentującej wyniki badań i towarzyszącego jej profilu w serwisie Instagram. Strona została oparta na narzędziach dostępnych w ramach oprogramowania arcGIS⁷.

Po co mapować? Przegląd literatury

Kłirową przestrzeń, podobnie jak samą kategorię kłir, rozumiemy jako płynną, dynamiczną, zawsze gotową do stawania się. Jest ona wytwarzana w toku społecznych procesów znajdujących się pod wpływem krzyżujących się relacji władzy, heteroseksizmu, rasizmu, kapitalizmu czy geopolityki (Purcell, 2014; Schuster, 2019; Sharifi, 2022). W tym znaczeniu kłirowa przestrzeń często cechuje się tymczasowością, gdyż tworzona jest w działaniu, jest konstytuowana przez relacje, stawiając opór dominującym strukturom lub negocjując ich ramy, nadając przestrzeni kłirowego charakteru (LaRochelle, 2020). Biorąc pod uwagę taką charakterystykę, pojawiać się może jednak pytanie o to, czy taką przestrzeń da się w ogóle mapować.

Niektórzy badacze i niektóre badaczki zwracają uwagę na fundamentalną sprzeczność leżącą u podstaw wszelkich prób organizowania, dokumentowania i utrwalania kłirowych przestrzeni z ich płynnością (Papanikolaou, 2014). Tymczasem Lucas LaRochelle (2020), współtwórca projektu „Queering

7 Mapa dostępna jest pod adresem: <https://linktr.ee/queerkrakowmap>. Pierwsza z map w ramach Skirowanego Krakowa określana jest jako audiomapa, naniesione punkty są opisane przy użyciu fragmentów cytatów z wywiadów i/lub informacji zgromadzonych w toku badań archiwalnych. Wiele z opisów dodatkowo ma nagrane przez kłirowe osoby performansowe audio, którego celem jest zdynamizowanie doświadczenia mapy i jej eksploracji w terenie. Na stronie znajdują się również mapy analityczne. Ulokowałyśmy na nich wszystkie przestrzenie zgromadzone w trakcie realizacji projektu, dając odbiorcom i odbiorczyniom narzędzia do ich samodzielnej analizy według dzielnic, rodzaju miejsca lub czasu trwania. Mapie towarzyszy też element opisowy oparty na analizie zgromadzonego materiału empirycznego oraz refleksjach pojawiających się w toku procesu badawczego.

the Map”, platformy kontrmapowej umożliwiającej samodzielne umieszczanie pinezek opatrzonych opisem własnych doświadczeń odnoszących się do danych miejsc, wskazuje raczej na subwersywny charakter kłirowego mapowania. Ma ono mieć potencjał zaburzenia autorytatywnego statusu mapy czy dominującego ujęcia kartografii poprzez praktyki wkraczania w nią z subiektywnymi narracjami. Inni krytycy i krytyczki, zwracając uwagę na skalę wykluczenia i niesprawiedliwości, uznają tego rodzaju działania za temat zastępczy, w dodatku mogący zagrozić istniejącym bezpiecznym enklawom (Ginsberg, 2020). Mapowanie przestrzeni może być również narzędziem konstruowania historii miasta na nowo, uzupełniającym heteronormatywne opowieści o przeszłości i teraźniejszości o przemilczane do tej pory wątki (Kochanowski, 2021). Gromadzenie fragmentarycznych historii i wydarzeń, ukazywanie na przestrzeni czasu obecności osób LGBTQIA+ w mieście ma potencjał konstruowania włączających narracji historycznych i normalizacji różnorodności (Brown, Knopp, 2008; Giesecking, 2020; Spruce, 2020). Larry Knopp i Michael Brown, odwołując się do mapowania przestrzeni kłirowego dziedzictwa w Stanach Zjednoczonych, zwracają uwagę, że „wartość rejestrowania i rozpowszechniania geografii historycznych polega na tym, że mówią one kłirowym osobom, że nie jesteśmy sami i same, że istnieją bogate i inspirujące opowieści o tym, jak inni znaleźli wspólnotę i wzmocnienie w najnowszej historii” (Brown, Knopp, 2008: 42).

Proces mapowania i towarzyszące mu refleksje są okazją do podejmowania prób formułowania lokalnych znaczeń przestrzeni i procesów ich konstytuowania. Jest to szczególnie istotne w kontekście, w którym głównym teoretycznym punktem odniesienia są koncepcje powstające przeważnie w kręgu anglo-amerykańskim. Regner Ramos i Sharif Mowlabocus we wprowadzeniu do książki *Queer Sites in Global Contexts* wyrażają zaniepokojenie „faktem, że większość badań prowadzonych w dziedzinie historii kłiru, kłirowej teorii przestrzeni i kłirowej teorii mediów skupiała się dotychczas głównie na perspektywie angloamerykańskiej i europejskiej” (Ramos, Mowlabocus, 2020: 1). Choć często są one traktowane jako uniwersalne, to nie zawsze bywają adekwatne do opisanego zjawisk i procesów obecnych w innych rzeczywistościach społeczno-politycznych.

W amerykańskiej literaturze wiele uwagi skupiono na formowaniu się sąsiedztw, komercjalizacji przestrzeni oporu i analizowaniu szerszych konsekwencji tych procesów. Gejowskie sąsiedztwa (np. Greenwich Village w Nowym Jorku czy Castro w San Francisco) mają swoje źródła w latach sześćdziesiątych oraz walkach o przestrzeń i prawo do życia. Tworzenie bezpiecznych i inkluzywnych miejsc w mieście było jednym z kluczowych postulatów i fundamentów działań politycznych ruchów osób nieheteronormatywnych w Stanach Zjednoczonych (Bell, Binnie, 2004). Jednak z czasem część z tych miejsc zaczęła funkcjonować wbrew ich pierwotnym założeniom, stopniowo wprowadzając selektywną akceptację tego, co pożądanego i wykluczając niechciane formy seksualnej ekspresji oraz narzucając nowe zasady homonormatywności (Bell, Binnie, 2004). Jen Jack Giesecking (2020), który badał przestrzeń Nowego Jorku z perspektywy lesbijek i osób kłir, również o niebiałym kolorze skóry, twierdził, że mit wyzwolenia sąsiedztwa był zawsze nierozzerwalnie związany z własnością prywatną, a co za tym idzie – z wykluczeniem klasowym. Następowo częściowe powiązanie produkcji kłirowych przestrzeni z konsumpcją, kierując podmiot w stronę artykułowania wolności przez rynek i zindywidualizowaną przedsiębiorczość (Bell, Binnie, 2004). W ten sposób jedynie wąska grupa osób

LGBTQIA+, która potrafi odnieść sukces w tak zdefiniowanym kontekście, jest akceptowana przez ogół społeczeństwa. Ta akceptacja jest krokiem do dopuszczenia do praktykowania obywatelstwa, tutaj rozumianego wąsko – jako opartego na konsumpcji i wynikających z tego statusu przywilejów. Często działania te dążą do ochrony własnej enklawy przez aktywne wykluczanie z niej innych nieheteronormatywności. Widoczne jest to szczególnie w procesach gentryfikacji, w których odpowiednio usytuowani biali cis-geje często są pionierami (Bell, Binnie, 2004; Spruce, 2020). Kian Goh (2018), analizując przykład sąsiedztw na Manhattanie, uformowanych w procesie działania ruchów gejowskich, wskazuje na instrumentalne wykorzystanie historii przynależności osób LGBTQIA+ do dzielnicy do usprawiedliwiania ekskluzywnych inwestycji. W konsekwencji postępujących zmian dzielnice stawały się coraz bardziej niedostępne dla mniej uprzywilejowanych członków i członkiń społeczności LGBTQIA+, które współtworzyły to dziedzictwo: młodszych osób kłirowych, o niższym statusie ekonomicznym czy niebiałym kolorze skóry. Zwraca to również uwagę na kolejny aspekt poruszany w literaturze i badaniach na temat miasta i miejsc osób LGBTQIA+ – rolę samorządów i polityk miejskich. W przywołanych przykładach często to władze miejskie były adresatami postulatów, a ich realizacja stawała się okazją do ukazania otwartości miasta na arenie międzynarodowej czy promocji turystyki LGBT, a tym samym zwiększania wpływów do budżetu (Rushbrook, 2002).

W badaniach nad kłirową przestrzenią w innych kontekstach niż amerykański znacznie bardziej inspirujące są koncepcje odnoszące się do doświadczania przestrzeni przez osoby pozbawione przywilejów. Na przykład Jen Jack Giesecking (2020) we wspomnianym już badaniu Nowego Jorku konceptualizuje kłirowe miasto nie jako ukształtowane na bazie sąsiedztw, ale jako konstelację często ulotnych miejsc, podatnych na wzrost czynszu lub zmiany polityk lokalnych. Podobnie analiza oddolnego tworzenia sieci bezpiecznych przestrzeni w dzielnicy Bedstuy na Brooklynie ukazuje potencjalne strategie radzenia sobie we wrogim kontekście. W sytuacji gdy władze miejskie ignorowały incydenty zagrażające bezpieczeństwu osób kłirowych, a policja była postrzegana jako jeden z opresorów, wypracowano sposoby oznaczania lokali, które mogą zapewnić schronienie przed przemocą i nawiścią. Chociaż można dostrzec pewne podobieństwa w opisanych zjawiskach i odpowiedziach na nie, to przypadek Polski, z jej historią relacji z neoliberalizmem i demokracją, wymaga pogłębionej lokalnej refleksji.

Badacze i badaczki zajmujący się regionem Europy Środkowo-Wschodniej zwracają uwagę na nieprzekładalność wielu koncepcji powstających w Europie Zachodniej i Stanach Zjednoczonych do lokalnych i specyficznych kontekstów (Mizielińska, Kulpa, 2011; Stella, 2012)⁸. Problem ten wynika między innymi z odmiennych trajektorii rozwoju ruchów i strategii podejmowanych działań, ich ulokowania w innych politykach. Pogłębia go także mniej lub bardziej uświadomione przekonanie niektórych teoretyków i teoretyczek o konieczności i nieuchronności linearnego rozwoju, w którym wschód, nawet Europy, bywa kojarzony z zapóźnieniem (Kulpa, Mizielińska, 2011; Buyantueva, Shevtsova, 2020). Roberto Kulpa i Joanna Mizielińska zwracają uwagę, że „początek lat 90. to dla

8 Inspiracji dla naszych rozważań na temat tego, czym są, a czym nie są Europa Środkowo-Wschodnia i mityczny Zachód, dostarczają refleksje Joanny Mizielińskiej i Roberto Kulpy z wprowadzenia do książki *De-Centring Western Sexualities: Central and Eastern European Perspectives* (Mizielińska, Kulpa, 2011).

aktywistów i aktywistek LGBT w Europie Środkowo-Wschodniej naprawdę »kłirowy czas«: czas niedopasowanych modeli i rzeczywistości, strategii i możliwości rozumienia znaczeń i zastosowania »wszystkiego na raz«” (Kulpa, Mizielińska, 2011: 16). Z jednej strony otworzyło to możliwości czerpania z wcześniejszych doświadczeń i strategii innych ruchów społecznych, w których centrum znajdowały się podobne problemy lub cele. Z drugiej natomiast zbyt często towarzyszyło temu założenie o jedynej drodze rozwoju, w której region Europy Środkowo-Wschodniej postrzegany jest jako niewystarczająco rozwinięty, będący w niekończącym się procesie doganiania Zachodu (Stella, 2012). W monografii zbiorowej *LGBTQ+ Activism in Central and Eastern Europe. Resistance, Representation and Identity* autorzy i autorki poddają dyskusji lokalne i specyficzne w Europie Środkowo-Wschodniej taktyki i strategie inicjatyw LGBTQIA+ oraz ich adekwatność w próbie uchwycenia niuansów tożsamości i aktywizmu za pomocą zachodnich koncepcji (Buyantueva, Shevtsova, 2020). Nie przemilczają przy tym istotnej roli wsparcia finansowanego, technicznego i politycznego od „zachodnich” instytucji.

Tematem szerzej opisanym i krytycznie analizowanym w literaturze opartej na doświadczeniach w Europie Środkowo-Wschodniej, obecnym również w naszych wywiadach, jest kwestia widoczności osób LGBTQIA+ w mieście i ważności promujących ją inicjatyw. Działania w przestrzeni publicznej są narzędziem wyrażania gniewu, potrzeb oraz postulatów (Kochanowski, 2021). Jednak niektórzy badacze i badaczki podają w wątpliwość zdolność tego typu działań do podważania hegemonicznych struktur społecznych, jeśli skupiają się wyłącznie na heteronormatywności (Schuster, 2019). Marsze i parady równości oraz podobne próby odzyskiwania przestrzeni mają tendencje do wpadania w pułapkę tworzenia „nowej homonormatywności”, czyli kształtowania i wyrażania nieheteronormatywności wyłącznie w ramach kilku wzorców – tych akceptowalnych dla hegemonicznej części społeczeństwa (Papanikolaou, 2014; Schuster, 2019).

Niektóre badaczki, pisząc w kontekście Europy Środkowo-Wschodniej, krytykują samo założenie o emancypacyjnej roli widoczności. Zbyt często jest ona bowiem postrzegana binarnie: widoczność traktowana jest jako wyłączny przejaw obecności osób kłirowych w mieście, a niewidoczność i „bycie w szafie” jako dowód opresji (Stella, 2012). W różnych kontekstach społeczno-politycznych widzialność może być trudno dostępnym przywilejem, w dodatku obarczonym groźbą przemocy i niebezpieczeństwa ze strony społeczeństwa lub instytucji (Skeggs, 1999). Francesca Stella (2012; 2013), odwołując się do doświadczeń badań nad życiem nieheteronormatywnych i kłirowych kobiet w Moskwie i Uljanowsku, sugeruje nieograniczanie się w badaniach kłirowej geografii wyłącznie do najbardziej widocznych sposobów wykorzystywania przestrzeni miejskiej i skupienie się również na mniej oczywistych, ulotnych i prekaryjnych miejscach i autonomicznych centrach, dla których widoczność nie jest priorytetem.

W polskim kontekście problematykę widoczności porusza Justyna Struzik, analizując ramy działania ruchów kłirowych w Polsce. W ramę widoczności autorka wpisuje działania związane z odzyskiwaniem przestrzeni miejskiej. W jej obrębie znajdują się dążenia do przełamania tabu, kreowania pozytywnego wizerunku oraz sygnalizowania dyskryminacji i potrzeb zmian. Zwraca ona uwagę,

że ceną przekazu kierowanego do szerszego społeczeństwa było negocjowanie granic (niehetero)normatywności, co dla wielu działaczy i działaczek było zbyt mało radykalne. W konsekwencji doszło do zmniejszenia znaczenia tej ramy (Struzik, 2020). Jej badania wskazują na zwrot w kierunku działań na rzecz sprawiedliwości społecznej i przeciwdziałania nierównościom, a co za tym idzie – na pojawianie się nowych ram. Struzik wyróżnia solidarność, którą cechuje podejście intersekcjonalne, krytykę prekaryjności i ich konsekwencji oraz budowanie solidarności w odpowiedzi na neoliberalne dyskursy. Z kolei rama rodziny uwzględnia próby odzyskania tego terminu i uwzględnienie w tej kategorii również rodzin tęczyowych, ale też wzmocnienie społeczności i postawienie jej w centrum mobilizacji. Chociaż ramy solidarności i rodziny znajdują odzwierciedlenie w naszym materiale empirycznym, widoczność i działania na ich rzecz również wybrzmiewają w narracjach naszych rozmówców i rozmówczyń.

Kłiowa przestrzeń i wyzwania mapowania/nazywania

Będąc świadomymi sygnalizowanych w literaturze przedmiotu wątpliwości związanych z organizowaniem przestrzeni kłiowych, zdecydowałyśmy się podjąć próbę przyjrzenia się procesom mapowania. W ten sposób chciałyśmy uzupełnić refleksje o mieście i przestrzeni o perspektywę różnych mieszkańców i mieszkank, dowiedzieć się o potencjalnej roli takich działań dla samych osób LGBTQIA+ w lokalnym kontekście⁹. Podczas realizacji projektu szybko zaczęłyśmy dostrzegać procesy cyrkulacji wiedzy na temat przestrzeni i ich kłistorii w środowisku osób LGBTQIA+ i osób sojusznicznych. Towarzyszenie naszym rozmówcom i rozmówczyniom w sięganiu pamięcią do przeszłości wielokrotnie wzbudzało silne emocje – wręcz euforii lub nostalgii – we wszystkich uczestnikach i uczestniczkach procesu badawczego. Rozpamiętywanie przeszłości z perspektywy obecnych wydarzeń niekiedy stawało się formą poszukiwania nowych znaczeń, czasem prób interpretowania przebiegu kłistorii. Badany okres trzydziestu lat to czas obfity w wydarzenia przełomowe z perspektywy indywidualnych i zbiorowych trajektorii życiowych osób LGBTQIA+. Proces demokratyzacji lat dziewięćdziesiątych otworzył drzwi do stowarzyszania się zbiorowego i sformalizowanego. Wkrótce potem zaczęły odbywać się pierwsze publiczne zgromadzenia, które na początku nowego millenium przybrały formę cyklicznych marszy i parad równości, organizowanych do dzisiaj w coraz większej liczbie polskich miejscowości. Symboliczne przyłączenie Polski do „Zachodu” w chwili przystąpienia do Unii Europejskiej w 2004 roku było odczytywane jako moment nowych możliwości, rozbudzających nadzieję na większe uznanie osób LGBT za pełnoprawnych obywateli i pełnoprawne obywatelki. Istotne w tym czasie było poszukiwanie własnego języka i tożsamości zbiorowej.

⁹ Jedynym odnalezionym przez nas przykładem podobnego działania w Polsce, choć o innym charakterze, jest *Homo-Warszawa. Przewodnik kulturalno-historyczny*, który ukazał się w 2009 roku.

Przestrzenie stałe i tymczasowe

Tęczowa mapa na górze ma właśnie po dwóch stronach tęczy **walkę i rozrywkę**, i myślę, że to są dwa takie obszary, które mi się z kłirem czy tęczowym Krakowem kojarzą. A jeśli chodzi o miejsca, i też takie miejsca, które poniekąd **łączyły te dwa wymiary...** (SE_2021)

Te dwa przywołane przez SE wymiary w różnych konfiguracjach i nazewnictwie obecne były również w innych wywiadach. Rozpoczynające się opowieści o jednej przestrzeni wypełniane były wspomnieniami kolejnych miejsc. Historie o aktywizmie, zaangażowaniu w różne inicjatywy przeplatały narracje o spędzaniu ze sobą czasu, nawiązywaniu relacji intymnych i seksualnych, imprezowaniu. W procesie uszczegółowienia konstruowanego rozumienia kłirowych przestrzeni, korzystając z materiału empirycznego i omówionych w poprzedniej części refleksji, wyłoniłyśmy dwie główne kategorie: przestrzenie stałe – funkcjonujące zazwyczaj pod konkretnymi adresami i w określonym czasie oraz przestrzenie efemeryczne – konstruowane w działaniu, wytwarzane na potrzeby chwili, mimo to obecne w późniejszych doświadczeniach. Pojęcie przestrzeni stałych odnosimy przede wszystkim do pubów, barów, dyskotek, kawiarni, księgarń czy kin. Są to miejsca odpoczynku i rozrywki, aktywistycznego „knucia”, bycia sobą oraz budowania i potwierdzania tożsamości w odniesieniu do obecności innych, podobnych osób. To również przestrzenie zawiązywania się wspólnoty, wytwarzania społeczności. Przestrzenie stałe uzupełniamy o punkty związane z doświadczeniami bycia razem w przestrzeni publicznej, wprowadzaniem do niej symboli i sloganów. Traktujemy je jako przejawy strategii stawiania oporu wobec dominującej heteronormatywności oraz sposoby na odzyskiwanie prawa do współtworzenia miasta przez akty – choćby tymczasowe – kłirowania przestrzeni.

To był maj, kiedy się odbywała „Żywa queeroteka” i pamiętam, że te flagi, właśnie takie malutkie, były bardzo tanie i ja wzięłam fakturę z Amnesty, no i tak strasznie dużo tych flag **kupiłam i powtykałam je wszędzie w tej kawiarni, po prostu w futryny i tak dalej, więc to było bardzo kłirowe miejsce, przynajmniej tego jednego dnia.** (PT_2021)

Doświadczenie zbiorowej obecności odgrywa ważną rolę w kontekście przestrzeni performatywnych, powstających w wyniku kolektywnego odzyskania przestrzeni „tu i teraz”. Nawet indywidualne akty uwidaczniania się w przestrzeni miasta można traktować jako narzędzia kolektywnego oporu, wychodzące ze sfery tego, co prywatne, i łączące indywidualną perspektywę ze zbiorowym doświadczeniem marginalizacji oraz wspólnej dumy i walki:

Myślę, że to był 2009 rok. I po prostu się tam spontanicznie dołączyłem do tego marszu [równości – przyp. aut.] i kiedy dotarliśmy na Rynek Główny, z którego wypuszczono kilkadziesiąt kolorowych balonów wypełnionych helem, to pamiętam, że uroniłem nawet łzę, patrząc po prostu na te balony i **czując się częścią jakiejś większej grupy**. I to rzeczywiście było uczucie, że na chwilę ta bardzo **tymczasowa społeczność, która utworzyła się na marszu, była takim miejscem wolności i poczucia bycia w pełni sobą**, a potem marsz się kończy i trzeba było uciekać bocznymi uliczkami, żeby nie wpaść w sidła jakichś młodzieżówek narodowców. (HM_2021)

[...] też mamy prawo do tego, żeby po prostu się bawić i cieszyć na ulicach i dla mnie to jest bardzo **ważny element zdobywania widoczności** też. [...] Myślę, że jest czas i miejsce na skandowanie i jest czas i miejsce na afirmację, i chciałabym, żeby było i jedno, i drugie w Krakowie. (SE_2021)

Zgromadzone przez nas narracje wskazują, że – wbrew tymczasowości tego typu aktów – wspomnienia o nawet krótkotrwałym skłirowaniu przestrzeni często pozostają w indywidualnej i kolektywnej pamięci (Muñoz, 1996 za LaRochelle, 2020). W podobny sposób opisuje to Christopher Gervais Reed, który stwierdza, że: „[p]rzestrzeń kłirowa to kolektywna kreacja kłirowych ludzi. Ale to nie znaczy, że znika, kiedy opuszczamy ją. Interesuje mnie sposób, w jaki pozostają nasze ślady, aby wyznaczać pewne przestrzenie dla innych – ku ich zachwytowi lub niewygodzie – do odkrycia” (Reed, 1996: 64). To pamiętanie prowadzi do zmiany percepcji tych przestrzeni, pozostawia afektywne ślady prowadzące do kłirowego utopijnego horyzontu (Muñoz, 1996 za LaRochelle, 2020). Na opisywane przestrzenie – zarówno te stałe, jak i te tymczasowe – można popatrzeć także jako na rodzaj kontrpubliczności, czyli okazję do wspólnego wytwarzania alternatywnych wizji światów, które stanowią przeciwieństwo hegemonicznej władzy i wrogiej sfery publicznej (Majewska, 2018).

Jeżeli chodzi o miejsca i przestrzenie, które mi się kojarzą z kłirowymi wydarzeniami i z kłirową społecznością w Krakowie, to pierwsze, co mi przyszło do głowy, to marsze równości, które się odbywają w ogóle w przestrzeni miejskiej, ale jeżeli miałoby wyznaczyć jakieś konkretne punkty, to tak mi przychodzi na myśl plac przed Muzeum Narodowym, tam się często zaczynały albo kończyły. Tak samo Rynek Główny i Plac Wolnica. No chociaż to **nie są tak jakby na pełen etat kłirowe miejsca, no ale trochę się czasem utęczowiały**. (PT_2021)

Przestrzenie kłirowe i kłirprzyjazne

Na początkowym etapie badań archiwalnych poszukiwałyśmy i poszukiwaliśmy różnych śladów obecności przestrzeni LGBTQIA+ w Krakowie za pomocą wyszukiwarek internetowych i lokalnych portali informacyjnych, korzystając przy tym z operatorów zaawansowanych¹⁰. Odbywało się to poprzez formuły zapytań wyszukiwania, sformułowania, na przykład: „geje/lesbijki w Krakowie”, „LGBT”, „homoseksualizm”, „queer”, „tęczą” i odpowiadające im przymiotniki. Korzystając z opcji dodatkowych, zawężyłyśmy i zawężaliśmy wyszukiwanie również do zakresów czasowych. Takie podejście było odpowiedzią na wyzwania związane z dynamicznie zmieniającym się językiem i próbą nienarzucania współczesnej ramy pojęciowej, którą zdecydowałyśmy się posługiwać w opisie projektu (jak „kłir” czy „LGBTQIA+”).

¹⁰ Bardziej szczegółowe informacje na temat zaawansowanych operatorów w wyszukiwarce Google znajdują się na stronie Centrum pomocy Google: <https://www.google.pl/intl/pl/help/operators.html> (dostęp: 1.12.2022).

[...] kiedy przyjechałem do Krakowa ze średniego miasta i zacząłem odkrywać ten kłirowy Kraków, który myślę, że wtedy, kiedy zaczynałem swój czas tutaj, był bardziej gejowskim Krakowem niż kłirowym, bo słowo kłir wtedy było jakimś novum, wydaje mi się, ja po raz pierwszy się chyba spotkałem z tym pojęciem, jeszcze będąc w gimnazjum, co nie zmienia faktu, że wtedy, kiedy przyjeżdżałem do Krakowa, to pojęcie nie było tak silnie zakorzenione jak dzisiaj, więc Kraków dla mnie był wtedy bardziej gejowski niż kłirowy. (HM_2021)

W trakcie seminariów, na podstawie gromadzonego materiału empirycznego i posiłkując się dostępną literaturą na ten temat, próbowałyśmy i próbowaliśmy doprecyzowywać konstruowaną definicję kłirowej przestrzeni oraz jej główne cechy. Zarówno w wywiadach, jak i w dyskusjach wewnątrz zespołu badawczego miejsca kłirowe były charakteryzowane poprzez opisywanie ich jako przestrzeni różnorodności, akceptacji i bezpieczeństwa – przestrzeni, w których „można być sobą”:

Co stworzyłam na swojej mapie? Miejsca, do których lubię przychodzić i w których **czuję się dobrze i bezpiecznie**, i nie jestem **zupełnie oceniana**, i też **znam** po prostu te **miejsca i ludzi**, którzy tam pracują osobiście. Poprzez to, że po prostu pojawiłam się w tych miejscach, albo przypadkowo, albo właśnie w pracy i **czuję się w nich w porządku, czuję się właśnie u siebie**. (KK_2021)

Na tym chyba polegał trochę urok tych miejsc, że **to były miejsca, w których ludzie byli autentycznie sobą**. Ludzie, którzy byli poważnie dyskryminowani, którzy musieli się ukrywać i nie mogli z siebie nic dać w miejscu pracy czy w domu, to **tutaj szli w drugi kierunek i po prostu byli kompletnie sobą na całego**. (OR_2021)

Przestrzenie kłirowe były również określane jako miejsca przeżywania „normalności” i „codzienności”, gdzie – oprócz budowania społeczności, planowania działań aktywistycznych i walki – toczy się po prostu „zwyczajne życie”.

W ścisłym sensie miejsca kłirowe były definiowane jako miejsca tworzone z myślą o społeczności LGBTQIA+, **dla** społeczności i **przez** społeczność.

No i jakby taka potrzeba stworzenia centrum LGBTQ w Krakowie, w sensie fizycznego miejsca, gdzie różne organizacje mogą przychodzić, gdzie ludzie się mogą ze sobą spotykać, poznawać, ale też się czuć bezpiecznie. Bo ja tę kwestię bezpieczeństwa będę cały czas podkreślać, bo ona jest, wydaje mi się, bardzo ważna. (TA_2021)

[...] to miejsce, które bardzo mocno wspiera naszą społeczność LGBT+, odbywają się tam różne warsztaty, są również spotkania z psychologami, można zrobić sobie tam bezpłatne badania na wirusa HIV. Więc jest to miejsce totalnie otwarte, przede wszystkim na spędzanie czasu, żeby faktycznie każdy mógł tam zrobić sobie herbatę, mógł sobie usiąść i zawsze spotka kogoś żywego, albo z naszej społeczności LGBT+. (KK_2021)

Biorąc pod uwagę liczbę mieszkańców i mieszkank w Krakowie, tego typu przestrzeni jest niewiele, a większość kłirowych działań podejmuje się w miejscach, które nie są *sensu stricto* kłirowe.

Bardziej użyteczną i często używaną przez naszych rozmówców i rozmówczynie kategorią było określenie „przyjazne” osobom LGBTQIA+ (ang. *queer-friendly*). Zebrane przez nas kłistorie często wskazywały, że miejsca stają się ważne dla różnych grup nie tylko dlatego, że zostały dla nich stworzone, ale dlatego, że zostały przez nie „zasiedzane” lub ulegały kłirowaniu. W niektórych przypadkach działo się to niezależnie od tego, czy dane miejsce było definiowane przez twórców i twórczynie jako przestrzeń związana z konkretną społecznością. W rozmowach osoby wskazywały, że wybierały lokale, w których pracowały lub regularnie bywały inne osoby kłirowe, wywodzące się z tak zwanego środowiska czy też z „branży”, należące do określonego towarzystwa lub związane z grupami aktywistycznymi.

Albo też dużo było takich rzeczy, że **po prostu gdzieś znajomi pracują** i na przykład **masz jakichś kłirowych znajomych** albo twoi kłirowi **znajomi mają znajomych** ze studiów, którzy gdzieś tam pracują i to miejsce wtedy się **z automatu stawało kłirprzyjazne**, tak rzeczywiście bardzo oddolnie, i się wtedy na przykład chodziło do tych miejsc. To takich wątków było bardzo dużo. Albo po prostu do jakichś miejsc tak trochę naturalnie ściągały właśnie osoby kłirowe i tam pracowały często... (PT_2021)

Ten opis kreśli jeden ze schematów procesu kłirowania przestrzeni. Miejsce pracy staje się jednocześnie miejscem spędzania wolnego czasu w gronie znajomych, następnie prowadząc do rozszerzenia się tej sieci, do „utęczowienia” miejsca. Nierzadko były to miejsca otwarte na kłirowy aktywizm, chętnie gościło się tam i nadal gości wydarzenia związane z tematami dotyczącymi osób i społeczności LGBTQIA+.

Te miejsca, o których też wspominałem, nie zawsze z definicji były kłirowe, ale przypomniało mi się teraz, że w Betelu robiliśmy benefit też, imprezę, na której sprzedawaliśmy fanty, które wolontariusze i osoby orbitujące wokół fundacji zebrali, i zbieraliśmy wtedy pieniądze, być może wtedy już na Trans Festiwal, a może na jakąś inną imprezę. My też trochę jako fundacja te niekłirowe z definicji miejsca kłirowaliśmy i przejmowaliśmy, co było bardzo fajną praktyką, bo też dzięki temu ta sieć miejsc, gdzie ja jako gej czułem się komfortowo, była dużo większa niż tylko te miejsca, które z definicji po prostu były kłirowe, i które miały flagę na drzwiach. (HM_2021)

Spółdzielnia Ogniwo, która nie jest miejscem kłirowym jakby z definicji, natomiast na pewno jest miejscem przyjaznym i miejscem wspierającym różne kłirowe inicjatywy. (SE_2021)

Bezpieczeństwo

Precyzyjne określenie tego, jak i w którym momencie dane miejsce staje się kłirprzyjazne, wiązało się z wieloma wyzwaniami. Wskazało również na aspekt subiektywności i tymczasowości procesu kłirowania przestrzeni.

W ostatnich latach, odpowiadając na sytuację polityczną, coraz popularniejsze stawały się różnego rodzaju formy oznaczania się przestrzeni jako otwartych na różnorodność. W wielu lokalach zawisły tęczowe flagi, pojawiły się plakaty na przykład z napisem „strefa wolna od nienawiści” lub tęczowe wlepy: „Tu jesteś u siebie, bo miłość nie wyklucza”. Ostatni z przykładów to inicjatywa Stowarzyszenia Miłość Nie Wyklucza, które na swojej stronie opublikowało komplet plików przygotowanych do samodzielnego wydruku, promując akcje w internecie: „Pokaż, że tworzysz bezpieczną przestrzeń dla osób LGBT+! [...] Wydrukuj plakat lub naklejkę »Tu jesteś u siebie« i umieść w widocznym miejscu. [...] Daj wyraźny sygnał, że każda osoba, niezależnie od koloru tęczy, z którym się identyfikuje, może się przy Tobie czuć bezpiecznie”. Materiały zostały przygotowane w języku polskim, angielskim i ukraińskim. Jednak czy tęczowa naklejka na drzwiach wejściowych albo inny element wizualny mający na celu podkreślenie otwartości danej przestrzeni są wystarczające, by uznać ją za kłirprzyjazną? Podczas dyskusji w zespole badawczym istotną okazała się kategoria bezpieczeństwa. Przewijała się ona również w narracjach naszych rozmówców i rozmówczyń. Bezpieczeństwo było przy tym rozumiane zarówno jako możliwość swobodnej ekspresji i „bycia sobą”, jak i oczekiwania odpowiedniej reakcji otoczenia lub osób pracujących w danym lokalu w razie zaistnienia przemocowych lub dyskryminujących sytuacji. Było ono definiowane nie tylko w wymiarze bezpieczeństwa fizycznego, ale również psychicznego i afektywnego.

Były też takie miejsca, takiej chyba bezpiecznej przestrzeni, to znaczy, że jakby wchodzi się w taką przestrzeń i okazuje się, że **nie trzeba się pewnymi rzeczami martwić**, nie trzeba się pewnymi rzeczami **przejmować**, no bo to jest takie miejsce właśnie społecznościotwórcze. (TA_2021)

[...] później nie pamiętam, co tam się działo, w każdym razie dziewczyny na pewno działają w tym kierunku tworzenia **takiej bezpiecznej przestrzeni** i też promowania sztuki kłirowej, osób kłirowych. (DS_2021)

To było takie miejsce, w którym ja się też **czułam bezpiecznie**, wiem, że były tam spektakle drag queenowe, nigdy nie byłam tam na takim spektaklu, raczej w ciągu dnia przychodziłam na jakąś kawę czy wieczorem na piwo ze znajomymi. (SN_2021)

Z powyższymi wypowiedziami wiążą się pytania o to, w czym odbiorze przestrzeń jest bezpieczna, a także o to, kto jest odpowiedzialny za jej zapewnienie. Sam aspekt bezpieczeństwa jest odczuciem subiektywnym, a społeczność osób LGBTQIA+ nie jest grupą jednolitą. Dana przestrzeń może być uznawana przez jedną z grup za bezpieczną, podczas gdy dla innej jest ona miejscem nieprzyjaznym, a nawet miejscem wykluczenia. Wątek ten był gorąco dyskutowany przez nasz zespół, który wskazywał na liczne przykłady tej potencjalnej wieloznaczności i niestabilności w kreowaniu bezpiecznej

przestrzeni osób LBGTQIA+. W wielu przypadkach dochodzi bowiem do replikowania heteronormatywnych hierarchicznych struktur czy relacji władzy. Głębza analiza takich przestrzeni wymagałaby przyjęcia perspektywy intersekcjonalnej, ponieważ poczucie bezpieczeństwa jest nie tylko związane z orientacją seksualną, ale również z płcią społeczno-kulturową, klasą społeczną, wiekiem i wieloma innymi kategoriami społecznymi. Warto też podkreślić, że otwarcie się na społeczność kłirową i związane z nią inicjatywy może wynikać z wielu czynników, zależeć zarówno od sytuacji politycznej, jak i osób odpowiedzialnych za daną przestrzeń. W pojęciu „bezpiecznej przestrzeni” dostrzegamy pewną niestabilność, płynność, podatność na dostosowywanie się i przekształcanie.

W odróżnieniu od bezpieczeństwa, pojawiającego się głównie przy opisywaniu przez naszych rozmówców i nasze rozmówczynie różnego rodzaju lokali, poczucie jego braku było sygnalizowane w relacji do przestrzeni publicznej – najczęściej gdy opisywano przebieg pierwszych marszy równości, odbywających się w Krakowie od 2004 roku (zob. Kubica, 2006).

Myszę, że wszyscy, którzy tam byliśmy, zapamiętamy do końca życia marsz, bo to był marsz, w którym **rzucano w nas cegłówkami z murów** Wawelu w dół. Tak, to był *hardcore* po prostu. Naprawdę cieszę się, że nic się takiego strasznego i poważnego nikomu nie stało, natomiast to było bardzo **niebezpieczne, nieprzyjemne** i naprawdę jakby dzisiaj, mimo tego, że... No tak, mamy doświadczenia Białegostoku z zeszłego roku. Myszę, że to było porównywalne dla mnie to doświadczenie i dlatego ja zawsze mówię, że w Krakowie i w różnych miejscach to są marsze, a parada to jest tylko w Warszawie, bo one mają po prostu inny klimat i inny wydźwięk. (SE_2021)

W kontekście systemowej przemocy wobec osób nieheteronormatywnych widoczność jest przywilejem, który może wzmacniać poczucie zagrożenia, a nawet fizyczne ataki. Uwaga medialna skierowana na rosnące z roku na rok marsze równości w wymiarze zbiorowym zwiększa widoczność osób LBGTQIA+, jednak w wymiarze indywidualnym może powodować dyskomfort związany z ujawnieniem uczestnictwa w wydarzeniu. Świadczenia osób wywiadowanych pokazują, że chociaż pierwsze marsze były „ciężkie”, to motyw walki o prawa był silnie obecny. Zwiększająca się z każdym rokiem liczba osób uczestniczących w marszach z jednej strony witana jest z dumą i radością, a z drugiej coraz bardziej rozrywkowy charakter demonstracji rodzi obawy przed przyćmieniem politycznych postulatów.

Komercjalizacja

Kolejnym dylematem jest zjawisko komercjalizacji. W rozważaniach wokół problematyki kłirowych przestrzeni ważną kwestią – sygnalizowaną już w poprzedniej części – są praktyki instrumentalnego posługiwania się tęczowymi symbolami wyłącznie w celu zwiększenia zarobków. Przeprowadzone wywiady wskazują, że osoby LBGTQIA+ celowo wybierają lokale, które kreują progresywny wizerunek. Jednak zwłaszcza w obecnym klimacie politycznym nic nie wskazuje, żeby działania takie miały instrumentalny charakter nastawiony tylko na zysk. Innym wątkiem obecnym w naszych badaniach jest proces gentryfikacji i udziału w nim osób nieheteronormatywnych. Gentryfikacja jest istotnym

problemem Krakowa, zwłaszcza w przypadku braku polityk mogących przeciwdziałać takim procesom i zadbać o dobrostan i potrzeby mieszkaniowe pierwotnych mieszkanek i mieszkańców dzielnic. Większość lokali zmapowanych w ramach projektu znajduje się w gentryfikujących się dzielnicach, które często są centrami rozrywkowymi miasta, przyciągającymi turystów.

Jak sobie tak patrzę na tę mapę Krakowa swoją, tutaj narysowaną, to ona się głównie składa z centrum miasta, czyli z Rynku i okolic, i z Kazimierza. No i chyba tak to właśnie wygląda, że to są takie dwa centra tutaj funkcjonowania. Co jest oczywiście dosyć zabawne, ponieważ one się pokrywają jakoś z centrami turystycznymi w gruncie rzeczy Krakowa, a więc te najbardziej turystyczne miejsca, tak mi teraz wynika z tej mapy, są też takimi najbardziej LGBTQ-friendly. (TA_2021)

Ten wątek wymaga dalszych badań, jednak zebrany przez nas materiał empiryczny wskazuje na wpływ gentryfikacji na klirowe przestrzenie – kilka lokali oznaczonych na mapie zostało zamkniętych na skutek podniesienia czynszu lub wypowiedzenia umowy.

To się nazywało Miejsce. Wtedy zostało wyparte przez gentryfikację [...] (NS_2021)

W ogóle nieźle jest też to, że te **miejsca albo się przenoszą w różne miejsca, albo szybko znikają**, że to nie są takie kluby jak Kulturalna, albo nie wiem co, które są od 30 lat w jednym miejscu i zawsze tam można przyjść i spotkać z dużym prawdopodobieństwem te same osoby. (SE_2021)

Tak, natomiast ja też mam trochę tak, że przeszkadza mi trochę komercjalizacja takich tęczyowych przestrzeni i to, że jak gdyby super. Ja lubię, jak knajpy przyklejają naklejkę, że są po prostu tęcza-friendly, ale chciałabym i mam takie oczekiwanie, żeby każdy lokal po prostu to zadeklarował. Ale czymś innym są miejsca też dla mnie tworzone przez osoby ze społeczności. (SE_2021)

Podsumowanie

W ostatnich latach obserwujemy wzmożone działania na rzecz odzyskiwania lokalnych kłistorii i obecności w polskiej przeszłości osób LGBTQIA+. Przykładem tego są liczne działania podejmowane przez osoby aktywistyczne, organizacje pozarządowe i osoby powiązane z akademią. Efektem jest między innymi powstające w Warszawie QueerMuzeum – muzeum społeczności osób nieheteronormatywnych, które w jednym miejscu połączy przestrzeń wystawową, bibliotekę i archiwum LGBTQIA+. Odpowiedzialne za tę inicjatywę Stowarzyszenie Lambda Warszawa wydaje również od 2018 roku czasopismo społeczno-historyczne „QueerStoria”, w którym publikowane są materiały archiwalne i komentarze do wydarzeń z przeszłości. Problematyka ta podejmowana jest coraz częściej na różnych polach – od badań umieszczających w centrum analizy historyczne lub socjologiczne, po zróżnicowane formy przekazu: reportaże, wystawy – m.in. „Oni. Homoseksualiści w czasie II wojny światowej” Joanny Ostrowskiej (2021 r.), „Hiacynt. PRL wobec homoseksualistów” Remigiusza

Ryzińskiego (2021 r.) czy „HIVstorie. Żywe polityki HIV/AIDS w Polsce” Agaty Dziuban i Justyny Struzik (2022 r.). Przedstawiony w tym artykule projekt bezpośrednio wpisuje się w nurt działań na rzecz odzyskiwania kłistorii poprzez wykazywanie obecności w polskiej przeszłości osób LGBTQIA+.

Jak starałyśmy się pokazać w tym opracowaniu, dynamiczny i wspólnotowy charakter mapowanych kłirowych przestrzeni wymaga odpowiedniego dostosowania metod pracy i technik badawczych. Wypracowywane przez nas podejście do mapowania pozwoliło zarówno na zgromadzenie bogatego materiału empirycznego, jak i zaprojektowanie oraz przeprowadzenie procesu badawczego w sposób kolektywny – istotny ze względu na trwającą pandemię oraz sam temat badań. Dyskusje i refleksje towarzyszące nam w trakcie realizacji projektu są krokiem w kierunku poszukiwania własnego języka i zlokalizowanych koncepcji, odpowiadających na nielinearny i odrębny proces rozwoju ruchów LGBTQIA+ w Krakowie i całej Polsce oraz towarzyszących im przestrzeni. Odpowiednie wykorzystanie oprogramowania arcGIS umożliwiło nam wizualne i przestrzenne przedstawienie zebranych danych oraz ukazanie ich w sposób dostępny dla osób spoza świata akademickiego. Te ponad sto lokalizacji umieszczonych na mapie jest dowodem na obecność i zakorzenienie osób LGBTQIA+ oraz ich ciągły udział we współtworzeniu miasta.

Bibliografia

Atlas nienawiści (2022), <https://atlasnienawisci.pl> (dostęp: 1.12.2022).

Bell David, Binnie Jon (2004), *Authenticating Queer Space: Citizenship, Urbanism and Governance*, „Urban Studies”, vol. 41(9), s. 1807–1820.

Bell David, Valentine Gill (red.) (1995), *Mapping Desire: Geographies of Sexualities*, London–New York: Routledge.

Binnie Jon (1997), *Coming out of Geography: Towards a Queer Epistemology?*, „Environment and Planning D: Society and Space”, vol. 15(2), s. 223–237.

Błahut Grzegorz (2013), *Mapy mentalne jako wyobrażenia miejskich obszarów kulturowych*, „Studia Etnologiczne i Antropologiczne”, t. 13, s. 47–56.

Brown Michael, Knopp Larry (2008), *Queering the Map: The Productive Tensions of Colliding Epistemologies*, „Annals of the Association of American Geographers”, vol. 98(1), s. 40–58.

Buyantueva Radzhana, Shevtsova Maryna (2020), *Introduction: LGBTQ+ Activism and the Power of Locals*, [w:] Radzhana Buyantueva, Maryna Shevtsova (red.), *LGBTQ+ Activism in Central and Eastern Europe: Resistance, Representation and Identity*, Cham: Springer International Publishing, s. 1–19, https://doi.org/10.1007/978-3-030-20401-3_1

Gieseking Jen Jack (2020), *Mapping lesbian and queer lines of desire: Constellations of queer urban space*, „Environment and Planning D: Society and Space”, vol. 38(5), s. 941–960, <https://doi.org/10.1177/0263775820926513>

Ginsberg Aeon (2020), *Against Queering the Map*, [w:] Andrea Abi-Karam, Kay Gabriel (red.), *We Want It All: An Anthology of Radical Trans Poetics*, New York: Nightboat Books, s. 13–14.

Głowacka Maja, Helak Monika, Łukianow Małgorzata, Orchowska Justyna, Mazzini Mateusz (2022), *Pamiętniki pandemii*, Warszawa: Wydawnictwo Krytyka Polityczna.

Goh Kian (2018), *Safe Cities and Queer Spaces: The Urban Politics of Radical LGBT Activism*, „Annals of the American Association of Geographers”, vol. 108(2), s. 463–477, <https://doi.org/10.1080/24694452.2017.1392286>

Götz Norbert, Holmén Janne (2018), *Introduction to the theme issue: “Mental maps: geographical and historical perspectives”*, „Journal of Cultural Geography”, vol. 35(2), s. 157–161, <https://doi.org/10.1080/08873631.2018.1426953>

Graff Agnieszka, Korolczuk Elżbieta (2022), *Kto się boi gender? Prawica, populizm i feministyczne strategie oporu*, Warszawa: Wydawnictwo Krytyka Polityczna.

ILGA-Europe (2022), *Rainbow Europe Map And Index 2022*, <https://www.ilga-europe.org/report/rainbow-europe-2022/> (dostęp: 1.12.2022).

Kochanowski Jacek (2021), *Nienormatywne kultury płciowe i seksualne w pejzażu miejskiej wielokulturowości*, Kongres Ruchów Miejskich, <https://kongresruchowmiejskich.pl/nasze-tematy/wyzwania-spoeczne/item/117-kultura-mniejszosci-seksualnych-w-miescie> (dostęp: 20.08.2022).

Kubica Grażyna (2006), *Tęczowa flaga przeciwko wawelskiemu smokowi. Kulturowa interpretacja konfliktu wokół krakowskiego Marszu dla Tolerancji*, „Studia Socjologiczne”, t. 4(183), s. 69–106.

Kulpa Robert, Mizielińska Joanna (2011), *Introduction: Why Study Sexualities in Central and Eastern Europe?*, [w:] Robert Kulpa, Joanna Mizielińska (red.), *De-Centring Western Sexualities: Central and Eastern European perspectives*, London–New York: Routledge, s. 1–10.

LaRoche Lucas (2020), *Queering the Map. On Designing Digital Queer Space*, [w:] Regner Ramos, Sharif Mowlabocus (red.), *Queer Sites in Global Contexts. Technologies, Spaces, and Otherness*, London: Routledge, s. 133–147.

Majewska Ewa (2018), *Kontrpubliczności ludowe i feministyczne. Wczesna „Solidarność” i Czarne Protesty*, Warszawa: Wydawnictwo Książka i Prasa.

Mizielińska Joanna, Kulpa Robert (2011), *Contemporary Peripheries: Queer Studies, Circulation of Knowledge and East/West Divide*, [w:] Robert Kulpa, Joanna Mizielińska (red.), *De-Centring Western Sexualities: Central and Eastern European Perspectives*, London: Routledge, s. 11–26.

Muñoz José Esteban (1996), *Ephemera as Evidence: Introductory Notes to Queer Acts*, „Women & Performance: A Journal of Feminist Theory”, vol. 8(2), s. 5–16.

Nawojski Radosław, Kowalska Beata (2022), *„Kiedy państwo mnie nie chroni...”: oddolne mobilizacje na rzecz praw reprodukcyjnych a doświadczanie obywatelstwa*, „Studia Socjologiczne”, t. 1(244), s. 81–103, <https://doi.org/10.24425/sts.2022.140597>

Papanikolaou Dimitris (2014), *Mapping/Unmapping: The Making of Queer Athens*, [w:] Jennifer Evans, Matt Cook (red.), *Queer Cities, Queer Cultures. Europe since 1945*, London: Bloomsbury Publishing, s. 151–170.

Purcell Mark (2014), *Possible Worlds: Henri Lefebvre and the Right to the City*, „Journal of Urban Affairs”, vol. 36(1), s. 141–154, <https://doi.org/10.1111/juaf.12034>

Ramos Regner, Mowlabocus Sharif (2020), *Introduction*, [w:] Regner Ramos, Sharif Mowlabocus (red.), *Queer Sites in Global Contexts. Technologies, Spaces, and Otherness*, London: Routledge, s. 1–13.

Reed Christopher Gervais (1996), *Imminent Domain: Queer Space in the Built Environment*, „Art Journal”, vol. 55, s. 64–70.

Rushbrook Dereka (2002), *Cities, Queer Space, and the Cosmopolitan Tourist*, „GLQ: A Journal of Lesbian and Gay Studies”, vol. 8(1–2), s. 183–206.

Rzecznik Praw Obywatelskich (2020), *Nie tylko poniżające traktowanie... Końcowy raport KMPT o zatrzymaniach 7 sierpnia w Warszawie. Są konkretne zalecenia dla MSWiA i policji*, <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/nie-tylko-ponizajace-traktowanie-koncowy-raport-kmpt-o-zatrzymaniach-7-sierpnia-w-warszawie> (dostęp: 1.12.2022).

Schuster Nina (2019), *Queer Spaces*, [w:] Anthony M. Orum (red.), *The Wiley Blackwell Encyclopedia of Urban and Regional Studies*, Hoboken: John Wiley & Sons, Ltd., <https://doi.org/10.1002/9781118568446.eurs0255>

Serwis Rzeczypospolitej Polskiej (2020), *Kolejne kroki w walce z koronawirusem – w sklepie mniej osób, ograniczenia w poruszaniu nieletnich, a parki, plaże i bulwary zamknięte*, <https://www.gov.pl/web/koronawirus/kolejne-kroki> (dostęp: 31.03.2020).

Sharifi Meraj (2022), *Queer spaces and sustainability*, <https://www.copenhagenpride.dk/en/queer-spaces-and-sustainability/> (dostęp: 15.07.2022).

Skeggs Beverley (1999), *Matter out of place: visibility and sexualities in leisure spaces*, „Leisure Studies”, vol. 18(3), s. 213–232, <https://doi.org/10.1080/026143699374934>

Spruce Emma (2020), *LGBTQ situated memory, place-making and the sexual politics of gentrification*, „Environment and Planning D: Society and Space”, vol. 38(5), s. 961–978, <https://doi.org/10.1177/0263775820934819>

Stella Francesca (2012), *The Politics of In/Visibility: Carving Out Queer Space in Ul'yanovsk*, „Europe-Asia Studies”, vol. 64(10), s. 1822–1846, <https://doi.org/10.1080/09668136.2012.676236>

Stella Francesca (2013), *Queer Space, Pride, and Shame in Moscow*, „Slavic Review”, vol. 72(3), s. 458–480, <https://doi.org/10.5612/slavicreview.72.3.0458>

Struzik Justyna (2019), *Solidarność queerowa. Mobilizacja, ramy i działania ruchów queerowych w Polsce*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Struzik Justyna (2020), *Framing Queer Activism in Poland: From Liberal Values to Solidarity*, [w:] Radzhana Buyantueva, Maryna Shevtsova (red.), *LGBTQ+ Activism in Central and Eastern Europe: Resistance, Representation and Identity*, Cham: Springer International Publishing, s. 265–288, https://doi.org/10.1007/978-3-030-20401-3_11

Tragarz Krzysztof (2020), *Kolejna homofobiczna wypowiedź Dudy. „Próbuje się nam wmówić, że to ludzie, a to po prostu ideologia”*, <https://noizz.pl/spoleczenstwo/kolejna-homofobiczna-wypowiedz-dudy/hr0p766> (dostęp: 1.12.2022).

Cytowanie

Inga Hajdarowicz, Radosław Nawojski (2023), *Skirowany Kraków. Na marginesie refleksji o mapowaniu kłirowych przestrzeni*, „Przegląd Socjologii Jakościowej”, t. XIX, nr 2, s. 28–49, <https://doi.org/10.18778/1733-8069.19.2.02>

Queered Kraków: On the Margin of Reflection on Mapping Queer Spaces

Abstract: The article refers to the concept of queer space and its application in research. It discusses the theoretical and empirical struggles observed during the research project that aimed at mapping queer spaces in Kraków. In the first part, we present the broader context and main research stages, i.e. archival as well as interviews based on sketch maps and the use of ArcGIS tools. We then reflect on the process of mapping queer spaces, highlighting definitional problems, the contextualization of the issue, and the frequent incompatibility of themes addressed in the literature with local conditions. The discussion is an opportunity to consider local reinterpretations of queer spaces, derived from our research process and the narratives of our interviewees.

Keywords: urban space, archival research, LGBTQIA+ in Poland, ArcGIS